

ВСТЪПИТЕЛЕН ДОКЛАД

на проф. Иван Леков, член-кореспондент на БАН

Уважаеми и драги колеги — делегати и гости на конференцията!

Моля да ми позволите, преди да започне нашата същинска работа по обмяна на мисли върху обнародваните вече няколко месеца по-рано доклади, да се опитам съвсем накратко от свое гледище, незадължително за останалите участници, да направя някои пояснения относно тематиката, дискусивните качества и терминологията, приложена в докладите, и същевременно да отправя вниманието Ви върху централните въпроси, които най-вече би трябвало да стоят пред нас. Целта е да се постигне концентрация на разискванията и да се приключи с изводи в определен срок за заседанията.

За себе си (а така е може би и за други) първата част от названието на темата на конференцията *Актуално членение на изречението* приемам напълно условно, за да не се създава разнობой от други предложения, най-уместното от които е, според мен, *Смисловното разчленение (разглеждане) на изказа* (анализи и синтези).

В съгласие с привилегированото положение на семантиката в днешното езикознание, би следвало да се приеме по-широко схващане на теорията за актуалното (контекстуално, смислово) разчленение (и то не само анализа, но и синтеза) на изказа (а не само на изречението). Това е първият, досега все още неясен, въпрос, чието вярно решение отвежда към представата за своеобразен изоморфизъм на науките. Налага се трудният отговор за предмета на тази теория и неговата формулировка, която мнозинството от Вас ще се съгласи, че трябва да се търси в последиците от съвременното интегративно гледище за езиковите равнища. Това е теория непрестанно допълвана и усъвършенствувана и от езикова и от речева страна, предимно *смислово* словоредна, т. е. *семантична, синтактична*, със субстратна и суперстратна история на значение и конотация, но подпомагана както фрагментарно, така и цялоизразно от интонационни, лексикални, стилно-логически и психологично-експресивни градивни елементи. Теория с *комплексно съдържание!*

Материалът, включен в докладите, не се ограничава нито от гледище на езикови епохи, т. е. хронологически, нито ареално. Разликата е в това, че старобългарската тематика не се пригажда към интерогативната евристика, приложена в някои доклади чрез т. нар. *методика на въпросите*. Методологически конференцията се очертава като групирана в три центъра: 1) потвърждаващ теорията като перспективна, 2) придвижващ теорията с нови допълнителни и странични идеи и 3) развиващ теорията главно в посока на логико-математическо генеративно моделиране, но и с помощта и на някои още неутвърдени достатъчно и остро оспорвани от някои езиковедски среди положения. Нека конференцията реши правилно ли е това предварително разпределение.

Главен белег на теорията, който заслужава обсъждане, е допустимостта на имплицитно изразените езикови категории, т. нар. *скрити* или *понятийни* категории (Иесперсен, Уорф, Мещанинов, Канцелсон), *мълчалив контекст* (Звегинцев), *зерови позиции* и пр., твърде често в ролята на *тема* в АЧ.

Друг подчертан белег в конструкцията на теорията е *нарастващата динамичност* на изказа, стигащ до *семантична кулминация*. Ако се отнася до стратификацията на двата съставни елемента на изказа и до свързвания ги *преход*, структурата на изказа повдига и въпроса за ролята на *кондензацията* и *елипсата*, свързани с теорията на *обратната връзка* като важно *свойство* на мисленето, проникнало във всички сфери на езиковата постройка. В такъв по-усложнен комплекс изпъкват редица запитвания, къде е мястото на такива мисловни категории като *преходност*, *следване*, *притежание*, *модалност*, *каузалност*, *интензитет*, *приближителност*, чието присъствие в аналитичен език като българския би могло да се удостовери чрез *асиметрията на форма и съдържание* в случаи като *членуването*, *падежното* само формално отсъствие, *преизказното* наклонение и др. под.

В част от докладите се подчертава важният факт *отсъствие на съвпадеж* на граматическото (и логико-семантично) и актуалното контекстово равнище (Тихова, Лашкова). Ако участниците са на мнение, че тук сме пред едно *диалектическо единство* на двете равнища, остава под въпрос — пред вид и на съвпадежа, който не е изключение — *доминацията* на мисловното равнище, която се лансира прекомерно в някои от докладите.

В повечето от докладите на нашите гости теоретическата проблематика е солидно изразена, като се прави опит — между направените вече досега — за тълкуване на понятията *пресупозиция* и дори *алегация* — за първото като предположение за контекстуално невключена част от изказа с посока на комуникативна динамичност, а се поставя и труден въпрос — съществуват ли изобщо изречения без контекстуално включени части. Словоредът и самата Матезиусова теория функционират като отворени системи с универсалистични черти, а самата контекстова спойка, която се подпомага от фактори като напр. *ситуационност*, *емоционалност*, *интелектуалност*, притежава и свойства на затвореност. Японският учен Мураки (срв. Филологическите науки, 1976, кн. 5, стр. 118 сл.) в книга от 1974 г. изследва пресупозицията в рамките на тази теория. Почепцов отнася пресупозицията към дълбинната структура, а Шенк и неговите колеги говорят за концептуална теория от зависимости. Явно е, че се намираме още в разгара на *незавършени дискусии*.*

Актуализацията, проектирана върху старобългарския текст, е схващана като резултат на комплексно въздействие от страна на множество фактори. Въпросът тук е как да се прецени двустранната *проницаемост* от гръцки език — като *безпосредна* или *опосредствувана*. Освен това актуалното разглеждане на старобългарския текст показва според един автор черти на *съвременния български език от източен диалектен тип*. Това говори за значението на теорията и по отношение на генетичноезикови класификационни проблеми.

Множество въпроси буди проблематиката на сложното изречение с оглед

* Пресупозицията според Звегинцев, *Предложение и его отношение к языку*, М. 1976, се отнася към психолингвистичната материя, срв. стр. 230.

на конкретните разграничения на словоредата при разни контекстуално-смислови условия. Пита се има ли още изгледи за по-тясна класификация на разкритите в анализа словосъчетания? Относно нуждата от *нормативни синтактични типове*, изяснени и семантично с оглед да се попречи на произвола с интуицията, би трябвало да се разгледа дихотомията *вариантно/инвариантно* в синтаксиса.

Съществува ли пълна доказателност в експеримента да се оправдае синтагматичният подход към актуалното членение пред синтактичният, без да се нарушава бинарната структура на изследвания текст? При първия подход доминира *рематизацията* пред *тематизацията*. Означават ли това рематичност на първичната организация на текста и нейното по-късно усъвършенстване чрез тематично-рематичната?

Възможно ли е по-широко използване на някои операции на математическата логика, чрез които се цели да се установят зависимости между утвърдението *да* и отрицанието *не* от една страна и контекста, диалога, устната реч, писмената графична форма, особено ако тя е интонирана? На обсъждане бе представен и интересен опит за конкретни изследвания върху свойствата на вътрешните словоредни закономерности в хиперсинтактични цялости.

Както се подразбира от този кратък преглед, тематиката на предстоящата конференция, по същество, методологически, а естествено и терминологически, е твърде богата, разнообразна, и би трябвало да очакваме, че ще задоволи в сегашния етап на работа с оживено издирване, идейни стълкновения и чрез градивна дискусия, като придвижи изследванията към нов прилив на размисли и плодотворни резултати.

I. TEORETICKÁ A METODOLOGICKÁ PROBLEMATIKA

